

ECK, W. (2002): *Augustus a jeho doba*. Praha.

GRUEN, E. S. (1996): Armenia and Parthia, in: *The Cambridge Ancient History, vol X.: The Augustan Empire, 43 BC – AD 69*. Cambridge UP.

ISAAC, B. (1990): *The Limits of Empire: The Roman Army in the East*. Oxford.

KENNEDY, D. (2002), The East, in: Wachter, J. (ed.), *The Roman World I, s. 266–308*. London – New York: Routledge

MILLAR, F.G.B. (1988): Government and diplomacy in the Roman Empire during the first three Centuries, in: *International History Review* 10:3, 1988, s. 345–377.

MILLAR, F. G.B. (1993): *The Roman Near East, 31 BC – AD 337*. Cambridge, Mass. – London.

MÜNKLER, H. (2007): *Imperien*. München.

PERI, M. (1972): *Roma e i re d' Oriente da Augusto a Tiberio (Cappadocia, Armenia, Media Atropatene)*. Bari.

SCHECK, F. R. (1995): *Die Weihrauchstrasse. Von Arabien nach Rom – Auf den Spuren antiker Weltkulturen*, Bergisch Gladbach.

SOUTHERN, P. (2001): *Augustus*. London – New York.

STARK, F. (1966): *Rome on the Euphrates. The Story of a Frontier*. London.

TIMPE, D. (1975): Zur augusteischen Partherpolitik zwischen 30 und 20 v. Chr., *Würzburger Jahrbücher für die Altertumswissenschaft*, N. F. 1, 1975, s. 155–169.

WIDENGREN, G. (1976): Iran, der grosse Gegner Roms: Königsgewalt, Feudalismus, Militärwesen, in: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* II,9,1 (Berlin-New York), s. 219–306.

WISSMANN, H. von (1975): Die Geschichte des Sabäerreiches und der Feldzug des Aelius Gallus, in: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* II,9,1 (Berlin – New York), s. 308–544.

WOLSKI, J. (1975): Iran und Rom. Versuch einer historischen Wertung der gegenseitigen Beziehungen, in: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* II,9,1 (Berlin – New York), s. 195–214.

Radim Kočandrle

Simplikiův referát o Anaximandrovi (DK 12 A 9)

Abstract

The aim of the study is to interpret the Theophrastus' account of the Anaximander's principle. The Theophrastus' exposition is preserved via Simplicius in his commentary on the Aristotle's Physics including the verbatim quotation of Anaximander known as the fragment DK 12 B 1. The fragment itself describes in poetic manner, why none of the so-called elements can be the source, from which „all the heavens“ arose. Anaximander depicts the mutual change of the elements into each other as the paying penalty and retribution for injustice. That is the reason why he does not explain the coming-to-be as the alteration of the element, but as the separation off of the opposites. Hence, the fragment reflects the law, which governs the Universe involving all the cycles in the nature.

(Studie je realizována na základě grantového projektu GA CR 401/07/0516)

Hermann Diels v práci *Die Fragmente der Vorsokratiker* (1. vyd. 1903, dále revidované Waltherem Kranzem) podal dodnes užívané členění textů předsokratovských myslitelů. V kapitole věnované Anaximandrovi z Miletu označil za přímý citát DK 12 B 1 část pasáže Simpliciova komentáře k Aristotelově *Fyzice* (*In Arist. Phys.* 24, 13-25), v Diels-Kranzově značení DK 12 A 9. Fragment DK 12 B 1 je obecně považován za nejstarší dochovaný

autentický „filosofický“ text. Interpretace fragmentu, jehož rozsah a autenticita je sporná, není pochopitelně možná bez celého textového kontextu, v němž je zasazen.

Diogenés Laertios zachovává informaci, že Anaximandros z Miletu pořídil „souhrn svých názorů“. Než byl spis ztracen, mohl být přístupný Aristotelovi a jeho nástupci Theofrastovi, neboť podle Diogena Laertia jej měl k dispozici ještě ve 2. stol. př. Kr. Apollodóros z Athén (*DL* II, 2). Naše znalosti o jeho obsahu se v zásadě omezují právě na Aristotela a Theofrasta jako nejstarší prameny. Zatímco Aristotelés zmiňuje Anaximandra jménem pouze ve čtyřech případech (nebudeme-li počítat pseudo-aristotelický spis *MXG*), Theofrastos ve svém vlivném a zároveň ztraceném spise *Φυσικῶν δόξαι*, *Názory přírodovědecké*, podal přehled nejstarší filosofie a v jeho rámci se věnoval též Anaximandrovi. Výňatky z první knihy Theofrastova spisu, která pojednávala o ἀρχαί („počátky“, „principy“), užil na přelomu 5. a 6. stol. po Kr. Simplikios, scholarcha Platónovy Akademie v Athénách, který je pokládán za jednoho z nejpřesnějších autorů v zachování Anaximandra. Sám na několika místech sděluje, že předlohou mu je právě Theofrastos a svůj text uzavírá poznámkou, že se jedná o stručný nástin zpráv o ἀρχαί seřazených podle názorové příbuznosti (Simplikios, *In Arist. Phys.* 28, 30-31). Přesto není jisté, zda Simplikios opravdu použil originál *Φυσικῶν δόξαι*. Hermann Diels vyslovil názor, že spíše citoval ze ztraceného komentáře k Aristotelově *Fyzice*, vyhotoveného peripatetikem Alexandrem z Afrodisiady. Zdá se však pravděpodobnější, že se Simplikios neomezoval pouze na přepisy jednoho spisu a jeho úsudky jsou zajisté ovlivněny studiem mnoha dalších pramenů. Mimo jiné samotnou Aristotelovou *Fyziku*, k jejímuž komentáři byl užit. A zatímco Simplikiova zpráva o Anaximandrově ἀρχή - *In Arist. Phys.* 24, 13-25 - které se týká tato stať, je považována za adekvátní zprostředkování Theofrasta, jiné jeho informace již patrně takovou dokumentační hodnotu nemají. Je to Eudémos a nikoli Theofrastos, na něhož jinde odkazuje jako na svůj pramen v ohledu pořadí, velikosti a vzdálenosti planet (Simplikios, *In Arist. De caelo* 471, 2-6). Přes podobné nesrovnalosti s originálem zůstává podstatné, že Simplikios je nejlepším dostupným zdrojem Theofrastova pojednání o ἀρχαί (KAHN, Charles, 1960, s. 13-15; McDIARMID, John, 1953, s. 89–91).

Theofrastova zpráva o Anaximandrovi, kterou zachovává Simplikios, obsahující i domnělý přímý fragment *DK* 12 B 1, má následující znění (*DK* 12 B 1 je vyznačen kurzivou):

Simplikios, *In Arist. Phys.* 24, 13-25 (*DK* 12 A 9)

„Mezi ty, kteří mluvili o jednom, pohyblivém a neomezeném, patřil Anaximandros, syn Praxiadův, z Miletu, nástupce a žák Thalétův. Za počátek a prvek (ἀρχήν και στοιχειόν) jsoucích věcí prohlásil neomezeno (τὸ ἄπειρον). První užil toto jméno počátku. Říká pak, že to není ani voda, ani žádný z takzvaných prvků, ale jakási jiná neomezená přirozenost (ἐτέραν τιὰ φύσιν ἄπειρον), ze které vznikají všechna nebesa (οὐρανοῦς) a uspořádání (κόσμος) v nich. Ze kterých (ἐξ ὧν) jest jsoucím věcem (οὔσι) vznik

(γένεσις), do těchto (εἰς ταῦτα) nastává i zánik (φθορὰν), podle nutnosti (χρεῶν). Neboť (γὰρ) si navzájem (ἀλλήλοισ) platí pokutu (διδόναι δίκην) a pokání (τίσιν) za své bezprávi (ἀδικίας), podle pořadí času (χρόνου τάξιν). Takto to říká poněkud básnickými slovy. Je zřejmé, že když spatřil vzájemnou proměnu čtyř prvků, neuznal za podklad (ὑποκείμενον) jeden z nich, ale něco od nich odlišného. Podle něj totiž vznikání není působeno proměnou (ἀλλοιουμένου) prvku, ale děje se oddělováním (ἀποκρινομένων) protikladů věčným pohybem. Proto Aristotelés i jeho přiřadil k těm kolem Anaxagory.“¹

Celý text má paralely u dalších doxografů:

Hippolytos, *Refut.* I, 6, 1-2 (část *DK* 12 A 11):

„Thalétovým posluchačem pak byl právě Anaximandros. Anaximandros, syn Praxiadův, Miletčan. Za počátek jsoucích věcí prohlásil jakousi přirozenost neomezena, ze které vznikají nebesa (οὐρανοῦς) a uspořádání v nich (κόσμος). Tato je prý věčná a nestárnoucí (ἀίδιον και ἀγήρω) a objímá všechna uspořádání (κόσμους). O čase pak mluví tak, jako by vznikání, bytí a zánikání byly vymezené. (2) Tento počátek a prvek jsoucího nazval neomezeno, když jako první nazval počátek tímto jménem. K tomu dodal, že pohyb je věčný a díky němu dochází k tomu, že vznikají nebesa.“²

Pseudo-Plútarchos, *Strom.* 2 (část *DK* 12 A 10):

„Po Thalétovi prohlásil jeho druh Anaximandros, že neomezené má veškerou příčinu vznikání a zánikání všeho. Právě, že z něj se oddělila nebesa (οὐρανοῦς) a vůbec veškerá uspořádání (κόσμος), jež jsou neomezená. A prohlásil, že zánik a mnohem dříve vznik probíhají od nekonečného věku a že všechny věky plynou v pravidelných cyklech.“³

Áetios, *Plac.* I, 3, 3 (*DK* 12 A 14):

„Anaximandros z Miletu, syn Praxiadův, tvrdil, že počátkem jsoucích věcí je neomezeno, neboť z něj všechno vzniká a do něj všechno zaniká. Proto vznikají nekonečná uspořádání (ἀπείρους κόσμους) a znovu zanikají do toho, z čeho vznikly. Říká, že neomezeno je to proto, aby nic nepřestávalo, aby se vznik nezastavil. Zanedbává však to, aby řekl, co to neomezeno je. Zdali je to

1) Překl. Zdeněk Kratochvíl, upravil autor.

2) Překl. Zdeněk Kratochvíl, upravil autor.

3) S užitím překladů Filipa Karfíka a Zdeňka Kratochvíla upravil autor.

vzduch nebo voda nebo země nebo nějaké jiné těleso. Chybuje tedy, když prohlašuje látku, avšak aktivní příčinu pomíjí. Vždyť neomezeno není nic jiného než látka. Látka však nemůže být skutečností, pokud nepřistoupí něco aktivního.“⁴

Celý text Simplikiova referátu bude dále pro větší přehlednost pojednán postupně po jednotlivých větách či souvětích.

„Mezi ty, kteří mluvili o jednom, pohyblivém a neomezeném, patřil Anaximandros, syn Praxiadův, z Miléty, nástupce a žák Thalétův.“

Již samotný začátek celého Simplikiova referátu – přičemž zde jde patrně o jeho vlastní slova a nikoli Theofrastova – kde je Anaximandroví připisováno ěv, „jedno“, které je charakterizováno jako „pohyblivé a neomezené“, je peripatetickou kategorizací a ukazuje, že Theofrastos Miléťana řadil mezi φυσικοί, tj. přírodní myslitele. I. kniha *Fyziky* (*Phys.* 184a10–16) začíná pojednáním obecné metody vědy o přírodě, kdy jsou jejím prvním předmětem ἀρχαί, „počátky“, přičemž v Aristotelově vlastním pochopení se jedná o význam „princip“. Podle následného obecného rozlišení principů (*Phys.* 184b15–21) měli fyzikové hovořit o jednom, pohyblivém se principu. Jak je známo, na základě nauky o čtyřech příčinách, kdy Aristotelés přírodním filosofům přiřkl pouze příčinu látkovou, má ἀρχή látkový charakter, jak se zmiňuje např. v I. knize spisu *Metafyzika* (*Met.* 983b6–11). Na dlouhou dobu tím ovlivní pohled na předsókratiky.

V látkovém smyslu Aristotelés vyložil i neomezeno (*Phys.* 207b34–35), k němuž se šíře vyjadřuje dříve, a to ve III. knize *Fyziky*, explicitně jej přitom spojuje s těmi, kdo se zabývali zkoumáním přírody (*Phys.* 202b30–203a18). Krátce nato prohlásí, že všichni přírodní filosofové pokládali neomezeno za princip a v samém závěru pasáže dokonce zmíní Anaximandra jménem (*Phys.* 203b3–15). Jeden princip je s Anaximandrem výslovně spojen i ve 4. kapitole I. knihy *Fyziky*, kde následuje kritika přírodních filosofů a to zejména v ohledu vzniku (*Phys.* 187a12–23). Celá pasáž má, jak dále uvidíme, u Aristotela další významnou paralelu (*Met.* 1069b21–23) a připojuje druhý a zároveň protikladný popis Anaximandrova principu – „směs“.

Po tomto expozé „jedna“ zmiňuje Theofrastos Anaximandrova otce, rodné město a dává jej do přímé osobní spojitosti s Thalétem jakožto jeho „nástupcem a žákem“.

4) Překl. Zdeněk Kratochvíl.

Ostatní prameny přinášejí různé varianty osobního spojení mezi oběma muži.⁵ Řazení filosofů do „školy“ a odtud domnělé spojení učitel – žák bylo ovšem pouze anachronickou praxí. Nicméně se Thalétův věk obvykle stvrzuje zatměním Slunce, které měl v roce 585. př. Kr.⁶ předpovědět, a o Anaximandroví zase Diogenés zachovává informaci, že roku 547/6 př. Kr. byl ve věku 64 let. Pak by bylo možné, že oba muži opravdu byli v některém z výše zmíněných vztahů. Přesto, vzhledem k povaze doxografie, která spíše dokládá pouze to, že Anaximandros pocházel ze stejného města a byl mladší než Thalés, je nutné podobné informace brát s rezervou (KIRK, Geoffrey Stephen, RAVEN, John Earle a Malcolm SCHOFIELD, 2004, s. 132).

„Za počátek a prvek (ἀρχήν καὶ στοιχείον) jsoících věcí prohlásil neomezeno (τὸ ἄπειρον). První užil toto jméno počátku.“

Téměř identické znění jako Simplikios zachovává Hippolytos, který pouze vynechává či zaměňuje některá slova. Odchyluje se také v řádu textu, kdy v podstatě zamění dvě souvětí, aby nejprve podal informaci o „přirozenosti neomezena“ a až poté o neomezeno, zatímco u Simplikia je tomu obráceně. Shodu mezi oběma texty lze pokládat za doklad autentických Theofrastových slov. Pokud tomu tak opravdu je, ostatní doxografové zprostředkovávají jen parafráze původního textu. Áetios i ve své krátké zmínce vynechává στοιχείον, zatímco Pseudo-Plútarchos představuje velmi volně zpracování (KAHN, Charles, 1960, s. 29–30).⁷

Termín ἀρχή lze doložit již u Homéra. Obecně bývá nejčastěji spojován s významem „počátek“. Znamená ale také „vládu“. Přitom smysl může být jak prostorový, tak časový. Právě tak jako sloveso ἄρχω znamená v základním významu „vést“, kupříkladu „vojsko do bitvy“ (*Il.* XV. 306–307), ale i „velet, vládnout“ nebo „jít první, začít“. Ἀρχή je tedy jakýsi první člen řetězu událostí (KAHN, Charles, 1960, s. 235–236). Když Aristotelés termín vysvětluje, první význam, který předestře, je prostorový (*Met.* 1012b34–1013a1). Následně jej ztotožní s jiným důležitým termínem, s „příčinou“, αἰτίον, (*Met.* 1013a16–17): „Neboť každá příčina jest počátkem.“⁸ Ve výše zmíněné pa-

5) Jméno Anaximandrova otce Praxiada, rodné město Miléty a případně spojení s Thalétem dokládají také následující prameny: DL I, 122, 17; II, 1, 1; Suda, s.v. Anaximandros; Eusebios, Praep. evan. X, 14, 11; Agathémeros, Geogr. I, 1; Strabón, Geogr. I, p. 7; Pseudo-Plútarchos, Strom. 2; Hippolytos, Ref. I, 6, 1–2; Hermiás, Irr. gent. phil. 10; Áetios, Plac. I, 3, 3; Cicero, Acad. pr. II, 37, 118; Augustinus, De civ. dei VIII, 2.

6) Srov. např.: DL I, 23; Hérodotos, Hist. I, 74; Plinius, Natur. hist. II, 53. Podle soudobých výpočtů zatmění nastalo 28. 5. 585 př. Kr.

7) Jinou verzi představuje také Diogenés Laertios (DL II, 1, 1).

8) Překl. Antonín Kříž.

sáží z *Metafyziky* (*Met.* 983b6–11) ἀρχή představuje první a neredukovatelný princip a zároveň souvisí s naším věděním, neboť skutečné vědění o věci máme tehdy, když poznáme její příčinu, jak Aristotelés rozvádí na začátku 2. kapitoly *Druhých analytik*. Termín tak má u Aristotela široké uplatnění, přičemž jej užívá zejména jako „princip“.

Otázka po ἀρχή je tradičně považována za fundament předsokratovského myšlení. To je ale Aristotelova formulace. Ačkoli se zdá, že je termín podstatně spjat s předsokratovskými mysliteli, zejména s tzv. Mílétskou školou, není dochován přímý doklad o tom, že by jej Míléťané vskutku užívali. S ἀρχή je spojuje až Aristotelés. Není tedy jisté, zda jej užívali a pokud ano – což je však možné – v jakém významu. Jeho peripatetickou aplikací na předsokratovské myslitele muselo dojít ke značným významovým posunům. Vzhledem k Aristotelově pohledu na iónské myšlení prizmatem rozlišení čtyř příčin, přičemž Iónii připsal pouze příčinu látkovou, lze na tomto místě ἀρχή číst: „princip ve způsobu látky“.

Στοιχεῖον, „prvek“, „živel“, „element“, zde ve spojení s ἀρχή v látkovém významu, je s ní téměř synonymní. U Anaximandra jej předpokládat nelze, neboť nauka o prvcích je až mladšího data, obvykle bývá považována za autentickou od dob Empedokla. Je ale pravděpodobné, že Anaximandros užíval názvů jednotlivých „prvků“, později spojených s touto naukou, byť jistě nikoli ve formalizované podobě. Zde se tak jedná spíše o standardizované schéma pozdějšího myšlení a Theofrastos je zajisté poplatný Aristotelovi, u něhož lze spojení obou slov doložit. Termín στοιχεῖον v daném smyslu je vůbec zřejmě až pozdní, snad poprvé podle Eudéma⁹ užit Platónem (*Tht.* 201e).

Tím, co mělo být pro Anaximandra „principem a prvkem“, je explicitně τὸ ἄπειρον, „neomezeno“, „nekonečno“, „neurčito“. Neexistuje jiný termín, s nímž by byl Anaximandros více spojován. O to udivující je fakt, že jde o Theofrasta a nikoli Aristotela, který s ním, jako s ἀρχή, Anaximandra přímo spojuje. Když se Aristotelés v I. knize *Metafyziky* zabývá ἀρχή předchozích myslitelů, o Anaximandroví se nezmíní. A když jej jmenuje (*Met.* 1069b22), učiní tak ve spojitosti s Anaxagorou, Empedoklem, „jednem“ a zejména „směsí“, τὸ μίγμα. „Směs“, „jedno“ i oba myslitele opět zmíní v podobném kontextu ve *Fyzice* (*Phys.* 187a21). V ohledu τὸ ἄπειρον jej uvádí jménem pouze jednou, opět ve *Fyzice* (*Phys.* 203b3–15). Tento doklad by mohl být důkazem, že i Aristotelés pokládal τὸ ἄπειρον za Anaximandrovu ἀρχή. Ale v samém úvodu pasáže tvrdí: „Důvodně však také všichni [tj. fyzikové] pokládají neomezeno za princip“, a na jejím konci: „jak praví Anaximandros a většina vykladaatelů přírody“.¹⁰ Očividně je tedy značně sporné τὸ ἄπειρον jako princip spojovat výlučně pouze s Anaximandrem. Tato zjevná Aristotelova generalizace spíše znamená, že „fyzikové“ měli chápat ἀρχή jako „neomezené“.

9) *Toto svědectví zachovává Simplikios (In Arist. Phys. 7, 13). Srov. SELIGMAN, Paul, 1974, s. 26, 28.*

10) *Překl. Antonín Kříž.*

Lze tedy říci, že Aristotelovy reference Theofrastovo explicitní přiřazení τὸ ἄπειρον jako ἀρχή nepodporují. Ani samotný termín τὸ ἄπειρον nejspíše nebude autenticky Anaximandrův. Pomineme-li otázku, zda je možné, aby Anaximandros již užíval zpodstatnělý tvar τὸ ἄπειρον – což není příliš pravděpodobné – lze vyslovit hypotézu, že se zřejmě jedná o, až zpětně zpodstatnělý tvar čehosi, co peripatetičtí učenci z Anaximandra opravdu vyčetli, ale kategorizovali již podle svých hledisek. Tò ἄπειρον pak bude pozdní reference, byť patrně výstižná (HOBZA, Pavel, jr., 2004, s. 916–919).

Jak jsme výše uvedli, Aristotelés soudil (*Phys.* 203b3–15), že „všichni [tj. φυσικοί] pokládají neomezeno za princip.“ Spojit pak jmenovitě Anaximandra s tímto principem nebylo proti řádu věci, zvláště zdál-li se jeho „princip“ oproti ostatním „neurčitý“ a vzpíral se přímému popisu. Přichází v úvahu i výklad Anaximandrovu kosmogonie, kde se τὸ ἄπειρον mohlo zdát dobrým opisem snad pro onu „neomezenou přirozenost“, z níž „vznikají všechna nebesa a uspořádání v nich“, kterou mohl sám Anaximandros obdobně popisovat. Z podobných důvodů je tedy pravděpodobné, že snad právě Theofrastos tímto termínem nazval cosi, o čem sám Anaximandros zřejmě psal a co vykazovalo podobné známky neomezenosti, neurčitosti.

Mezi široce diskutované problémy patří nejednoznačnost v syntaxi, kdy není jasné, zda věta, která v Simplikiově komentáři následuje, „první užil toto jméno počátku“, referuje k termínu ἀρχή či τὸ ἄπειρον. První případ by vedl ke čtení, že Anaximandros jako první zavedl termín ἀρχή; druhý, že pro popis ἀρχή jako první použil slovo τὸ ἄπειρον. Obě čtení jsou v zásadě možná a pro každé lze uvést dobré argumenty. Pokud však uvážíme, že daný text by měl být z části φυσικῶν δόξαι, která pojednává o ἀρχαί předchozích myslitelů – a u Anaximandra je doklad o nově užitě terminologii – může být nejpřirozenějším první řešením. Ať již je skutečnost jakákoli, zdá se, že Theofrastos prostě sdělil, že Anaximandros měl pokládat za látkový princip (ἀρχή) τὸ ἄπειρον.

„Říká pak, že to není ani voda, ani žádný z takzvaných prvků, ale jakási jiná neomezená přirozenost (ἐτέραν τινὰ φύσιν ἄπειρον), ze které vznikají všechna nebesa (οὐρανοῦς) a uspořádání (κόσμους) v nich.“

Důvěryhodnost Simplikiovy verze v zachování Theofrastova textu se zdá být znovu podpořena dalšími doxografy. Druhá polovina textu je u Hippolyta dokonce opět zachována v téměř identickém znění. Hippolytos oproti Simplikiovi vynechává ἅπαντας a místo plurálu κόσμους užívá sigulár κόσμον. Áetios a Pseudo-Plútarchos naopak zachovávají plurál, ἀπείρους κόσμους. Takové reference se zdají být podporou Simplikiovy verze. Pseudo-Plútarchos nadto opakuje Simplikiův termín ἅπαντας, přičemž se u něho ale vztahuje ke κόσμους.

Simplikios má stále na mysli ἀρχή. Je zajímavé, že z prvků, které je nutno u Anaximandra vyloučit, uvádí jmenovitě pouze vodu.¹¹ Snad jde o reflexi Thaléta, kterého v textu pojednával předtím. Zřetelná je snaha o kontrast ἀρχαί Anaximandra a ostatních „fyziků“, jimž lze přisoudit „takzvané prvky“. Anaximandrova ἀρχή tedy neodpovídala žádnému z běžně postulovaných čtyř prvků, nýbrž to byla „jiná neomezená přirozenost“. Nezdá se však, že ji Theofrastos chápal principiálně odlišně od zmíněných prvků. Již vzhledem k Simplikiově referenci o Anaximenovi, která následuje bezprostředně po projednáváním referátu (*In Arist. Phys.* 24, 26–25, 1 (DK 13 A 5), kde je akcentována spíše „neurčitost“ Anaximandrova principu oproti určitému vzduchu.

Sám Aristotelés, když v *Metafyzice* předkládá různé významy termínu φύσις („přirozenost“, „příroda“), uvádí jej také ve spojitosti s prvky (*Met.* 1014b33). „Jiná neomezená přirozenost“ tak nebyla vyložena v naprosto jiné dikci než prvky ostatních φυσικοί. Je pouze „jiná“. Jsou znát zřetelné rozpaky s jejím určením. Áetios přímo prohlásí: „zanedbává [tj. Anaximandros] však to, aby řekl, co to neomezeno je. Zdali je to vzduch nebo voda nebo země nebo nějaké jiné těleso.“ Áetiova verze je spíše extrapolací peripatetické kritiky Anaximandra, když následně obsahuje argument: „Chybuje tedy, když prohlašuje látku, avšak aktivní příčinu pomíjí. Vždyť neomezeno není nic jiného než látka. Látka však nemůže být skutečností, pokud nepřistoupí něco aktivního“ (KAHN, Charles, 1960, s. 33).

U Simplikia je dále dokladováno, že z ní „vznikají všechna nebesa a uspořádání v nich“. Uvedená fráze není obvyklá v peripatetickém slovníku a může být blízká původní Anaximandrově intenci. Zejména termín κόσμος patrně bude v jednom ze svých původních významů pro „řád“, „uspořádání“, které je pěkné, náležité a účinné, a nikoli, jak jej dnes známe my, jako „vesmír“ či „svět“. Snad sám Anaximandros tedy na tomto místě hovoří o pluralitě ούρανοί obsahujících množství κόσμοι, vznikajících z „neomezené přirozenosti“. Podobné reference o „množství“ nebes a „uspořádání“ lze dokladovat i u dalších doxografů, které je vesměs spojují s výrazem ἄπειροι. Dokonce sám Simplikios Anaximandroví opakovaně přičítá nekonečné „světy“.¹² Tato svědectví vedla k velmi rozsáhlé diskuzi ohledně otázky, zda Anaximandros hovořil o bezmezných, nesčetných světech, které buď následují odděleně za sebou, nebo zda koexistují současně. Je ale velmi pravděpodobné, že doxografické reference – zejména druhá varianta – jsou pouze anachronismem z atomismu. Jistě i z důvodu výše zmíněného původního významu slova κόσμος. Podobně lze pochopit též svědectví Áetia a Pseudo-Plútarcha, kteří možná κόσμοι u Anaximandra s atomistickou teorií o nekonečných světech ἄπειροι κόσμοι spojili. Pseudo-Plútarchos se vyjadřuje téměř jako by termín κόσμοι

byl univerzálním termínem pro ούρανοί. Áetios naproti tomu ούρανοί vynechává a jeho referát tak získává jiný smysl, daleko bližší zmíněné atomistické nauce. Nadto následující plurál ze Simplikia (začátek DK 12 B 1) ἐξ ὧν αἰεὶ εἰς ταῦτα jako Pseudo-Plútarchos mění na singulár, odkazující přitom k τὸ ἄπειρον. „Nekonečná uspořádání“ zde „zanikají do toho, z čeho vznikly“. Na tomto místě je tak doslovná řeč o zániku κόσμοι, „uspořádání“ a v podobné intenci se vyjadřuje i Pseudo-Plútarchos. (KAHN, Charles, 1960, s. 34–35, 49; KIRK, Geoffrey Stephen, RAVEN, John Earle a Malcolm SCHOFIELD, 2004, s. 160).¹³

Je možné, že úvahy o současných či následných oddělených světech pocházejí od samotného Theofrasta, což by vysvětlovalo svědectví doxografů, kteří zřejmě oba modely užívají. Snad Theofrastos – obeznámený s atomistickou teorií – prostě pouze nešťastně vyložil postupný cyklus proměn jednoho světa, o němž Anaximandros jistě mohl psát. Například změň na zemském povrchu – úvaha o vysychání Země, neboť takový cyklus změň byl obecně sdílen. Další možná paralela u Anaximandra se nabízí v případě výkladu ούρανοί jako prstenců nebeských těles. Bezesporu přichází v úvahu i obsah fragmentu, který v Simplikiově textu přímo následuje (KIRK, Geoffrey Stephen, 1955, s. 32; KIRK, Geoffrey Stephen, RAVEN, John Earle a Malcolm SCHOFIELD, 2004, s. 159, 163).

„Ze kterých (ἐξ ὧν) jest jsoucím věcem (οὔσι) vznik, do těchto (εἰς ταῦτα) nastává i zánik (φθορὰν), podle nutnosti (χρεῶν). Neboť (γὰρ) si navzájem (ἀλλήλοισ) platí pokutu (διδόναι δίκην) a pokání (τίσις) za své bezpráví (ἀδικίας), podle pořadí času (χρόνου) τάξις. Takto to říká poněkud básnickými slovy.“

Závěrečný dovětek o Anaximandrově stylu, který může pocházet od Theofrasta, je silným argumentem pro uznání některých z předcházejících slov za původní. Paralela u Hippolyta, „o čase pak mluví tak, jako by vznikání, bytí a zánikání byly vymezené“, je spíše parafrází či komentářem, přičemž je kladen důraz na časové určení. Samotný rozsah originálního fragmentu je nejistý. Obecně se za autentická uznávají poslední tři

11) Srov též. *DL II, 1, 2.*

12) Áetios, *Plac.* I, 7, 12; II, 1, 3; II, 1, 8; II, 4, 6; Augustinus, *De civ. dei VIII, 2*; Cicero, *De nat. deor.* I, 10, 25; Simplikios, *In Arist. Phys.* 1121, 5; *In Arist. De caelo* 202, 14; 615, 16.

13) Francis Macdonald Cornford obhajuje původní interpretaci Eduarda Gottloba Zeller, která se kloní k možnosti následných světů (CORNFORD, Francis Macdonald, 1934, s. 1–16). Naproti tomu stojí John Burnet (BURNET, John, 1930, s. 58–61). Charles Kahn (KAHN, Charles, 1960, s. 46–53) a William Keith Chambers Guthrie (GUTHRIE, William Keith Chambers, 1985, s. 106–115) zase podporují Cornfordovo stanovisko. Geoffrey Stephen Kirk soudí: „Anaximandros ve skutečnosti možná nevěřil v žádný typ nesčetných světů“ (KIRK, Geoffrey Stephen, RAVEN, John Earle a Malcolm SCHOFIELD, 2004, s. 158).

slova z první fráze („podle nutnosti“) a celá fráze druhá. Tato domněnka se zdá být podpořena nejen zmíněným dovětkem, ale také tím, že patrně všechny užitě důležité termíny jsou archaické.

Plurál vztažného zájmena ἐξ ὧν „ze kterých“ a plurál ukazovacího zájmena εἰς ταῦτα „do těchto“ byl hojně diskutován. Jejich význam však nemusí být velký, již vzhledem k tomu, že jsou často v podobných kontextech zaměňovány za singulární tvar.¹⁴ Přesto zde bude čten právě tento tvar. Pro autenticitu první věty by mohla hovořit zdůvodňující částice γὰρ „neboť“, která uvozuje následující větu, jež by tak měla být přímo spojena s tvrzením věty předchozí. Autenticita je ale silně zpochybněna užitou peripatetickou terminologií. Termín γένεσις je sice již doložen u Homéra,¹⁵ slovo φθορά však není doloženo dříve než u Aischyla a Hérodota (SELIGMAN, Paul, 1974, s. 67–68). To ale ještě nemusí znamenat, že je Anaximandros opravdu neutiloval nebo termíny jim podobné, přičemž je Theofrastos pouze zaměnil, aniž by tím změnil význam. Stejný případ jsou termíny ἀδικία a τάξις. Byly vysloveny i pochybnosti o termínu τὰ ὄντα, který je v dativu.¹⁶ Podstatné však je, že Aristotelés – a to téměř doslovně – přisuzuje na jiných místech všem φυσικοί podobnou úvahu.¹⁷ Theofrastos zjevně užil Aristotelův popis ἀρχή a vyznění je tak peripatetické. Myšlenka vzniku a zániku je ale

14) John McDiarmid v odpovědi na Harolda Fredrika Chernisse, který plurály pokládá za doklad, že Theofrastos chápal τὸ ἄπειρον „not a single entity but a multitude of some kind“ (CHERNISS, Harold Fredrik, 1971, s. 377), soudí: „Probably they have no special significance at all. Aristotle sometimes uses the plural in such statements (Metaphysics 1000 B 25–26, De Generatione 325 B 18–19), and sometimes the singular (Metaphysics 983 B 8, Nicomachean Ethics 1173 B 5–6);“ (McDIARMID, John, 1953, s. 141). Paul Seligman: „The plurals ... have not the interpretative force required by Cherniss, since they occur in a generalized statement“ (SELIGMAN, Paul, 1974, s. 43–44). Geoffrey Stephen Kirk podobně pokládá plurál za „pravděpodobně generický“ (KIRK, Geoffrey Stephen, RAVEN, John Earle a Malcolm SCHOFIELD, 2004, s. 154).

15) Il. XIV, 201, 246, 302.

16) John Burnet pokládá za velmi nepravděpodobné, že by Anaximandros cokoli říkal o τὰ ὄντα (BURNET, John, 1930, s. 52). Deichgräber chápe tvar v dativu naopak za starý (DEICHGRÄBER, Karl, 1940, s. 13). Podobně Paul Seligman soudí, že τοῖς οὐσί v dativu namísto obvyklého genitivu je staré a podporuje tak autenticitu celé fráze (SELIGMAN, Paul, 1974, s. 68). Geoffrey Stephen Kirk nesouhlasí a domnívá se, že u Anaximandra lze spíše očekávat výraz πᾶσι nebo πᾶσι χρήμασι a nikoli τοῖς οὐσί (KIRK, Geoffrey Stephen, 1955, s. 32). Charles Kahn ale pro užití τὰ ὄντα ve smyslu „the things that are“ připomíná již pasáž z Homéra, Il. I, 70 (KAHN, Charles, 1960, s. 174).

17) Např. Aristotelés, Phys. 204b33; Met. 983b8–9, 1000b25, 1066b37; Eth. Nic. 1173b5.

zajisté původní a daná věta tak může v peripatetických termínech líčit dříve obecně sdílený pohled a následně být v argumentaci podepřena tvrzením, obsahujícím domnělý přímý fragment. Slova κατὰ τὸ χρεών „podle nutnosti“, jsou již obvykle pokládána za původní. Mohou být přitom jak dovětkem dané věty, tak uvozovat větu následující, a být přímou součástí celé citace.

Budeme-li sledovat celý text postupně, lze předběžně říci, že po výkladu o „neomezené přirozenosti“ – tou je τὸ ἄπειρον – z níž „vznikají všechna nebesa a uspořádání v nich“, následuje obecné sdělení, že jsoucí věci zanikají, do těch z nichž vzešly. Pokud přijmeme možnou, byť problematickou, paralelu s Aristotelovým tvrzením z Fyziky (Phys. 187a20–21), kde řadí Anaximandra mezi ty, kteří „tvrdí, že se z jedna vylučují (ἐκκρίνεσθαι) dvojice protiv, které jsou v něm již dány“,¹⁸ lze naznačit, že vznik „všech nebes a uspořádání v nich“ je dán „oddělením“ dvojice protikladů a o nich je pak i dále řeč. Způsob vzniku ve smyslu „oddělení“ zachovává i Pseudo-Plútarchos, který užívá termín ἀποκεκρίσθαι. Podle Aetia opačný proces zániku „nekonečných uspořádání“ směřuje odkud vzešel, tj. do τὸ ἄπειρον.

Zdá se ale, že v další větě, která je pokládána za autentickou, Theofrastos nepopisuje vztah mezi „neomezenou přirozeností“ a „všemi nebesy s uspořádáními v nich“, které se do ní navrátí „podle nutnosti“, jak by si čtenář mohl vzhledem k dřívějšímu kontextu myslet. Popisuje reciproční vztah, vztah založený na následném odškodnění za spáchané bezpráví. Výraz ἀλλήλοις „navzájem“, pokud je pravý, ukazuje, že se jedná o vztah mezi sobě rovnými, byť protikladnými stranami. V případě „nebes s uspořádáními v nich“, snad pochopených jako ἀπειροὶ κόσμοι „nesčetné světy“, které jsou až druhotné po τὸ ἄπειρον by jistě nepřipadalo v úvahu, aby si „navzájem“ s τὸ ἄπειρον „platily pokutu za bezpráví“, kterého se na druhém dopustí. Rodič dítěti obvykle účty neskládá. Obecně se soudí, že těmi odlišnými, přesto rovnými stranami budou právě některé z protikladů.¹⁹

Jakoby v referátu byla diskontinuita. Zatímco nejdříve Theofrastos možná použije odkaz i na Anaximandrovu kosmogonii, v níž protiklady hrály významnou roli,

18) Překl. Antonín Kříž.

19) William Arthur Heidel za tyto opozitní síly nepokládá žádné individuální objekty, ale nalézají je v horkém a chladném, které jedno nad druhým převládají v dané roční době (HEIDEL, William Arthur, 1913, s. 684). Geoffrey Stephen Kirk soudí, že pro „Anaximandra svět možná sestával ze substancí, které sice měly individuální tendence protikladné individuálním tendencím jiných substancí, ale nemusely být formálně popisovány jako protiklady ve smyslu např. tvrdého a měkkého; mohly to být jednoduše oheň, vítr, železo, voda, muž, žena apod.“ (KIRK, Geoffrey Stephen, RAVEN, John Earle a Malcolm SCHOFIELD, 2004, s. 156). Charles Kahn individua, jako např. lidi a zvířata, vylučuje, neboť se nejedná o původní opozitní síly, ale složeniny (KAHN, Charles, 1960, s. 180–181).

popisující vztah mezi nerovnými, následuje obecné tvrzení – patrně převzaté z Aristotela, byť snad sledující původní intenci – o vzniku a zániku do týchž, ukončené možnou citací z Anaximandra sledující reciproční vztah mezi těmi, kdo jsou sice odlišní, přesto rovnocenní. Poslední věta by přitom měla být přidána na podporu a vysvětlení předchozího tvrzení z Aristotela. V něm může akcent na protiklady podporovat i užitý plurál ἔξ ὧν, „ze kterých“ a εἰς ταῦτα, „do těchto“.

Pokud budeme s většinou badatelů předpokládat, že ἔξ ὧν, „ze kterých“ odkazuje k prvkům jako protikladům, které si následně mezi sebou splácí dluhy za přestupky, jichž se vůči sobě dopustily – z nich tak vznikají a také zanikají τὰ ὄντα – je vyloučen jakýkoli vliv τὸ ἄπειρον.²⁰ Taková úvaha se týká pouze rozvinutého světa. V Simplikiově referátu pak jakoby docházelo k náhlé změně ve významu, kdy se po popisu vznikání „nebes s uspořádáními v nich“ z τὸ ἄπειρον přejde rovnou ke vztahům mezi silami rozvinutého světa. Pokud naopak bude ἔξ ὧν, „ze kterých“ odkazovat k τὸ ἄπειρον, půjde o jeho popis jako jakési plurality a příčiny vzniku a zániku vzniklých věcí. Věci by pak druhým platily odplatu buď až svým zánikem do τὸ ἄπειρον,²¹ nebo ještě za své existence na světě jedna druhé a definitivně pak konečným zánikem v τὸ ἄπειρον.²² Zde naopak vzniká obtíž jednak s přiřazením plurálu (pokud jej takto budeme chápat) ἔξ ὧν k τὸ ἄπειρον, které je předtím vyjádřeno singulárem ἔξ ἧς, a nadto by možný Anaximandrův citát musel popisovat nejen vztah mezi dvěma stranami, ale zjevně i ke třetí (ASMIS, Elizabeth, 1981, s. 282–283).

Ponechme nyní stranou, co mohou znamenat samotná Anaximandrova slova a zda je Theofrastos opravdu zařadil aspoň do podobného kontextu. Ostatně sám sledoval jiný cíl než autentickou interpretaci. Pokud daná pasáž pochází z první knihy Φυσικῶν Δόξαι, která se věnovala principům prvních myslitelů, Theofrastos má pochopitelně celou dobu na mysli popis Anaximandrova principu. Celý Simplikiův referát je pak Theofrastovým kontinuálním výkladem Anaximandroví ἀρχή z peripatetického hlediska látkového principu. A základní výpovědí tedy je, že Anaximandrova ἀρχή nebyla

20) Tak soudí např. William Keith Chambers Guthrie (GUTHRIE, William Keith Chambers, 1985, s. 81); William Arthur Heidel (HEIDEL, William Arthur, 1912, s. 233–234); Charles Kahn (KAHN, Charles, 1960, s. 167–168); Geoffrey Stephen Kirk (KIRK, Geoffrey Stephen, 1955, s. 33–35) a (KIRK, Geoffrey Stephen, RAVEN, John Earle a Malcolm Schofield, 2004, s. 154–157).

21) Danou pozici reprezentuje např. Harold Fredrik Cherniss: „...the plurals, ...are important for they refer to the ἄπειρον and imply that the material principle of existing things is not a single entity but a multitude of some kind“ (CHERNISS, Harold Fredrik, 1971, s. 377–379).

22) Tento pohled zastávají např. Paul Seligman (SELIGMAN, Paul, 1974, s. 72–83) a Gregory Vlastos (VLASTOS, Gregory, 1947, s. 169–173).

jedním z „takzvaných prvků“. Vysvětlení je podáno v závěru: prvky „se vzájemně proměňují“ a proto je nelze za ἀρχή pokládat (KAHN, Charles, 1960, s. 166–167).

„Je zřejmé, že když spatřil vzájemnou proměnu čtyř prvků, neuznal za podklad (ὑποκείμενον) jeden z nich, ale něco od nich odlišného. Podle něj totiž vznikání není působeno proměnou (ἀλλοιούμενου) prvku, ale děje se oddělováním (ἀποκρινόμενων) protikladů věčným pohybem. Proto Aristotelés i jeho přiřadil k těm kolem Anaxagory.“

Samotný závěr celého referátu může být pokládán za Simplikiův komentář, který již Theofrastův text nesleduje.²³ Příímá spojitost s předchozím textem, k němuž slouží jako komentář, ale ukazuje spíše na stálou přítomnost Theofrastovy argumentace, snad pouze Simplikiem pozměněné, a paralela s podobným textem u Aristotela (*Phys.* 204b22–28), možná dokonce až k samotnému Anaximandrovu textu (KAHN, Charles, 1960, s. 37–38).

Vzájemná proměna prvků vede k zamítnutí jednoho každého z nich jako principu, protože tak nemohou být „podkladem“. Anaximandrova ἀρχή tedy musí být něco „odlišného“. Ale proč zrovna τὸ ἄπειρον, „neomezeno“? Možnou – a to explicitní – odpověď dává Áetios ve své zprávě: „Říká, že neomezeno je to proto, aby nic nepřestávalo, aby se vznik nezastavil“, a podobně na jiném místě i Simplikios (*In Arist. De caelo*, 615, 15–16). Když Aristotelés (*Phys.* 203b 19–21) udává pět důvodů pro víru v neomezeno,²⁴ uvádí: „že vznik a zánik nepřestává pouze tehdy, když to, z čeho vznikají je oddělováno, jest neomezené“ (BURNET, John, 1930, s. 57; KAHN, Charles, 1960, s. 38). Zároveň zde rezonuje Aristotelova zpráva z *Fyziky* (*Phys.* 204b22–28), podle níž existovali myslitelé, kteří činili neomezeným tělesem to, co je „mimo prvky“, aby neomezenost jednoho z prvků, které jsou navzájem protikladné, nemohla zničit ostatní. Simplikios uvedený důvod rovněž připisuje Anaximandroví (*In Arist. Phys.* 479, 33). Ačkoli jsou oba motivy konceptuálně rozdílné, mohly být sloučeny v neurčité představě τὸ ἄπειρον jako neomezené moci přírody a nejzazšího myšlenkového odkazu.

Snad sám Theofrastos Anaximandrovu volbu dále vysvětluje na pozadí způsobu vzniku, který není působen „proměnou prvku“, tedy kvalitativní změnou jednoho prvku, ale „oddělováním protikladů věčným pohybem“. Oproti ostatním doxografům je

23) Srov. Uvo Hölscher: „... it is no longer Theophrastus speaking, but Simplicius“ (HÖLSCHER, Uvo, 1970, s. 283).

24) Na takový důvod sám ale posléze kriticky odpovídá (*Phys.* 208a 8–11): „Neboť aby neustal vznik, není nutné, aby bylo smysly vnímatelné těleso neomezené ve skutečnosti; vždyť i když vesmír je omezen, je možné, že zánik jednoho jest vznikem druhého.“ Překl. Antonín Kříž.

Simplikios jediný, který se o protikladech opakovaně zmiňuje (*In Arist. Phys.* 150, 22–25). I proto bývá na tomto místě obvykle kladena paralela s podobným textem u Aristotela (*Phys.* 187a20–23), kde se v souvislosti s Anaximandrem také hovoří o protikladech a jejich vydělování. Zároveň se však dodává, že mezi oběma texty existuje zásadní rozdíl v tom, že zatímco Simplikios užívá termín ἀποκρῖνομένων a protiklady se tedy oddělují, u Aristotela se naproti tomu vydělují, ἐκκρίνεσθαι. Byla vznesena hypotéza (HÖLSCHER, Uvo, 1970, s. 283–290), podle níž zde již Simplikios nesleduje Theofrasta, ale Aristotela a jeho teorii prvků s dvojicí základních protikladů. Theofrastos by tak Anaximandroví vlastně nepřipisoval oddělování protikladů, nýbrž oddělování „nebes“, jak dokladuje Pseudo-Plútarchos na začátku své zprávy. Následně však bylo poukázáno – a to právě v pokračování Pseudo-Plútarchova textu – na pasáž popisující Anaximandrovu kosmogonii, nejspíše právě v podání Theofrasta: „Tvrdí, že to, co z věčného plodí teplo a chlad, se oddělilo (ἀποκριθῆναι) při vzniku tohoto světa.“²⁵ Podobně o protikladech možná hovoří i Aëtios (*Plac.* II, 11, 5). Zdá se tak, že minimálně právě tato dvojice protikladů – kterou sám Simplikios (*In Arist. Phys.* 150, 24) jmenuje jako první z možných protikladů u Anaximandra – hrála v Anaximandrově kosmogonii důležitou roli. Nadto, není to Aristotelés, ale Simplikios, kdo zde mluví o oddělování protikladů „věčným pohybem“. O věčném pohybu jako příčině vzniku „nebes“ podle Theofrasta se nadto zmiňuje i Hippolytos a podobně učiní Simplikios (*In Arist. Phys.* 41, 17–19). Věčný pohyb, tentokrát ve smyslu příčiny kvalitativní změny, připisuje Simplikios i Anaximenovi, kterého bezprostředně následně uvádí (*In Arist. Phys.* 24, 31–32). Takové reference by opět podporovaly původ textu u Theofrasta. A je možné, že Aristotelés prostě zaměnil původní ἀποκρίνεσθαι za ἐκκρίνεσθαι z důvodu jeho vlastní teorie prvků (viz CHERNISS, Harold Fredrik, 1971, s. 173–174, zejm. pozn. 128; KAHN, Charles, 1960, s. 40–41; KIRK, Geoffrey Stephen, RAVEN, John Earle a Malcolm SCHOFIELD, 2004, s. 167–168).

Právě odlišný způsob vzniku byl podle Simplikia důvodem, proč Aristotelés zařadil Anaximandra „k těm kolem Anaxagory“. V dalším textu nadto připojil (*In Arist. Phys.* 27, 11–23), že i Theofrastos pokládal obě nauky za podobné. Anaxagorův princip jím mohl být pojat buď jako směs nezměrného množství prvků, nebo jako jedno, které je neurčitě jak co do tvaru, tak velikosti, a obdobně pak jistě vykládal i Anaximandra. Oddělování protikladů ze směsi přitom není důkazem pro chápání τὸ ἄπειρον jako původní směsi protikladů, v níž inherentně preexistovaly, jak je sděleno zejména ve *Fyzice* (*Phys.* 187a12–23). Sám Theofrastos, když dával do souvislosti Anaximandra s Anaxagorou, činil tak za předpokladu, že směs všeho je jedna φύσις „neurčitá jak co do tvaru i velikosti“ (KAHN, Charles, 1960, s. 41; McDIARMID, John, 1953, s. 100).

Z předchozího se tedy zdá, že sám Theofrastos připsal Anaximandroví věčný pohyb jako příčinu vzniku „nebes“. Pokud se vrátíme v textu nazpět ke vzniku „všech

nebes a uspořádání v nich“ a spojíme obě tvrzení, je možné naznačit, že jej lze číst nejen jako možný popis kosmogonie, ale také ve smyslu peripatetického výkladu Anaximandroví ἀρχή jako látkové příčiny (HOBZA, Pavel, jr., 2004, s. 914). Zvláště následuje-li zjevně Aristotelův popis ἀρχή, kterou přisoudil prvním myslitelům jako to „z čeho se skládá všechno, co jest, a z čeho původně vzniká a v co nakonec zaniká“ (*Met.* 983b8–9). Výše jsme prohlásili, že τὸ ἄπειρον není od ostatních prvků odlišné, pouze je „neurčité“. Věta popisující „vznik všech nebes a uspořádání v nich“, může být jen dodatečným rozvinutím Anaximandroví prvku a nemá na následující text vliv. Celý referát by se pak mohl číst v peripatetickém smyslu: „Anaximandros za svůj princip nezvolil žádný z takzvaných prvků, ale jiný, neurčitý. Učinil tak proto, že ostatní prvky se vzájemně proměňují, a proto nemůže žádný z nich být podkladem. Vznik totiž u něho není působen proměnou prvku, ale oddělováním protikladů věčným pohybem.“ Pokud jsou tedy dané závěry adekvátní, lze opatrně prohlásit, že termín αὐτά se nejspíše vztahuje právě k prvkům jako protikladným silám, jejichž vzájemná proměna vedla Anaximandra k tomu, že žádný z nich neuznal za „podklad“. Nezdá se však, že lze nalézt jisté a definitivní řešení zjevné syntaktické „krkolomnosti“ textu.

Otázkou pochopitelně zůstává původní smysl fragmentu. Jak se běžně soudí, jazyk fragmentu upomíná na jazyk soudního dvora. Přičemž se zdá, jakoby úvodní slova „podle nutnosti“ byla v symetrii se závěrem „podle pořadí času“. V podobné symetrii možná stojí i termíny γένεσις, φθορά proti δίκη a ἀδικία. Podle Simplikia jde tedy nejspíše o čtyři prvky, které si „navzájem platí pokutu a pokání za své bezpráví“ a proto žádný z nich nemůže být „podkladem“. Zmíněné čtyři prvky a především τὸ ὑποκείμενον jsou bezesporu anachronismem. Přesto mohou popisovat v nové řeči cosi původního. U samotného Anaximandra totiž hrály významnou roli protikladné síly tepla a chladu, které se měly vytvořit na samém počátku kosmogonie. Pokud ale fragment sleduje již situaci rozvinutého světa, může se jednat o daleko širší škálu protikladných sil, které jsou v těsném vzájemném vztahu a svým zasahováním do druhé chvíli převládají – a to je vůči druhým „bezpráví“ –, aby následně opět ustoupily. Tento cyklus je odměřen časem, který dává a také bere. Je odkazem k bezbřehé hlubině φύσις „přirozenosti“, z níž vše pochází a zase se navrácí. Τὰ ὄντα, o jejichž vzniku a zániku se hovoří, mohou být následně myšlena i ve smyslu všeho, co existuje, celé φύσις, zahrnující nejen všechny jednotliviny jako lidi, zvířata, rostliny, ale i planety a protiklady, z nichž vše povstává (SELIGMAN, Paul, 1974, s. 56, 73). Následující věta referuje o vzájemném vztahu sobě rovných sil. Věci vznikají, když jeden z protikladů dominuje, a zanikají, když se následně protiklady vyrovnávají. A zároveň může fragment popisovat kontinuální sezónní cyklus, v němž je podzemní vlhkost vznikem vlhka z původního sucha a po níž naopak přichází žhnoucí léto, aby vše znovu nastalo a příroda se obnovila. O podobných cyklech referuje Hérakleitos z Efesu, jehož tvrzení „svár je spravedlnost“ může být opravou Anaximandra, kterého jinak nezmíní. (BURNET, John, 1930, s. 53–54; HEIDEL, William Arthur, 1912, s. 233–234; KAHN, Charles, 1960, s. 169, 178, 180–182; KIRK,

25) Překl. Filip Karfík.

Geoffrey Stephen, 1955, s. 33–35; KIRK, Geoffrey Stephen, RAVEN, John Earle a Malcolm SCHOFIELD, 2004, s. 155).

Protiklady jsou druhému pramenem vzniku a současně vzájemnou příčinou zániku. Jako může být světlo, jen když není tma, tak povstání jednoho z protikladů vede k zániku toho druhého. Nutně, neboť tak odměňuje „pořadí času“. Vše, co vzniká, vzniká jako dočasně a tato dočasnost je zákonitá. Pokud by tomu tak nebylo a jedna síla pohltila druhou, nebyl by svět v dynamické rovnováze a nemohl se obnovovat. To, že po létu přichází podzim, nadejde zima a po určeném čase se léto vrátí, je zákon. Je výrazem plynutí věků odměřovaných pravidelnými fázemi nebeských cyklů. Děje se tak v závislosti na celém „uspořádání“ nebes, která vznikají z φύσις ἀπειρος, „neomezené přirozenosti“.

Summary

In his commentary on the Aristotle's Physics (DK 12 A 9), Simplicius preserved the Theophrastus's account of the Anaximander's principle as well as the fragment DK 12 B 1. However, critical analyses indicate, that the fragment itself is a subject to the conceptual schemas of Peripatetics, though the most of the text might actually be a verbatim quotation of Anaximander. This study aims to show that it was not Aristotle but Theophrastus, who connected Anaximander with to apeiron (the Boundless) as the principle. Theophrastus characterized to apeiron as „some other boundless nature“ and connected the term with the doctrine of the elements. However, the fragment DK 12 B 1 itself argues, why no one of the so-called elements can be the source from which „all the heavens“ arose. In poetic manner, the mutual change of the elements into each other is pictured as the paying penalty and retribution for injustice. And this is the ground to describe the coming-to-be not as the alteration of the element, but as the separation off of the opposites. Despite several problems in syntactical analysis of the fragment, there are good reasons to claim, that the fragment describes the law, which governs the Universe being implied by all the cycles in the nature.

Seznam zkratk citovaných děl

(Spisy řeckých i latinských autorů uvádíme ve standardní latinské podobě.)

Áetios | *Plac.* – *Placita philosophorum*

Agathémeros | *Geogr.* – *Geographiae informatio*

Aristotelés | *Eth. Nic.* – *Ethica Nicomachea*, *Met.* – *Metaphysica*, *Phys.* – *Physica*

Pseudo-Aristotelés | *MXG* – *De Melisso Xenophane Gorgia*

Augustinus | *De civ. dei* – *De civitate dei*

Cicero | *Acad. pr.* – *Academica priora*, *De nat. deor.* – *De natura deorum*

Diogenés Laertios | *DL* – *Diogenis Laertii Vitae philosophorum*

Eusebios | *Praep. evan.* – *Praeparatio evangelica*
Hermeias | *Irr. gent. phil.* – *Irrisio gentilium philosophorum*

Hérodotos | *Hist.* – *Historiae*

Hippolytos | *Ref.* – *Refutatio omnium haeresium*

Homér | *Il.* – *Ilias*

Platón | *Tht.* – *Theaetetus*

Plinius | *Natur. hist.* – *Naturalis historia*

Pseudo-Plútarchos | *Strom.* – *Stromata*

Simplikios | *In Arist. De caelo* – *In Aristotelis De caelo commentaria*, *In Arist. Phys.* – *In Aristotelis Physicorum libros commentaria*

Strabón | *Geogr.* – *Geographica*

Seznam použité literatury

Prameny

DIELS, Hermann (1929): *Doxographi Graeci*. Berlin: G. Reimeri.

DIELS, Hermann a Walther KRANZ (2004): *Die Fragmente der Vorsokratiker*. I. Zürich: Weidmann.

České překlady pramenů

Překlady antických autorů od Filipa Karfíka byly převzaty z KIRK, Geoffrey Stephen, RAVEN, John Earle a Malcolm SCHOFIELD (2004): *Předsókratovští filosofové*. Překl. Karfík, Filip, Kolev, Petr a Tomáš Vítek, Praha: OIKOYMENH. Překlady antických autorů od Zdeňka Kratochvíla byly převzaty z WWW: <http://www.fysis.cz> [cit. 11. 10. 2004].

ARISTOTELÉS (1996): *Fyzika*. Překl. Kříž, Antonín. Praha: Nakladatelství Petr Rezek.

ARISTOTELÉS (1946): *Metafyzika*. Překl. Kříž, Antonín. Praha: Jan Leichter.

DIOGENÉS LAERTIOS (1995): *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. Překl. Kolář, Antonín. Pelhřimov: Nová tiskárna.

Sekundární literatura

ASMIS, Elizabeth (1981): What is Anaximander's Apeiron? *Journal of the History of Philosophy* 19: 279–297.

BRÖCKER, Walter (1956): Heraklit Zitiert Anaximander. *Hermes* 84: 382 – 384.

BURNET, John (1930): *Early Greek Philosophy*. London: A. & C. Black, LTD.

CORNFORD, Francis Macdonald (1934): Innumerable Worlds in Presocratic Philosophy. *Classical Quarterly* 1: 1–16.

DEICHGRÄBER, Karl (1940): Anaximander von Milet. *Hermes* 75: 10–19.

GUTHRIE, William Keith Chambers (1985): *A History of Greek Philosophy*. I. *The Earlier Presocratics and the Pythagoreans*. Cambridge: Cambridge University Press.

HEIDEL, William Arthur (1912): On Anaximander. *Classical Philology* 7: 212–234.

HEIDEL, William Arthur (1913): On Certain Fragments of the Pre-Socratics: Critical Notes and Elucidations. *Proceedings of the American Academy of Art and Sciences* 48: 681–734.

HOBZA, Pavel, jr. (2004): Aristotelés a Theofrastos jako tvůrci milétské filosofie. *Filosofický časopis* 6: 889–924.

HÖLSCHER, Uvo (1970): Anaximander and the Beginnings of Greek Philosophy, in: Furley, David a Reginald Allen, ed., *Studies in Presocratic Philosophy*, I., s. 281–322. New York: Routledge & Kegan Paul.

CHERNISS, Harold Fredrik (1971): *Aristotle's Criticism of Presocratic Philosophy*. New York: Octagon books.

KAHN, Charles (1960): *Anaximander and the Origins of Greek Cosmology*. New York: Columbia University Press.

KIRK, Geoffrey Stephen (1955): Some Problems in Anaximander. *Classical Quarterly* 5: 21–38.

KIRK, Geoffrey Stephen, RAVEN, John Earle a Malcolm SCHOFIELD (2004): *Předsókratovští filosofové*. Překl. Karfík, Filip, Kolev, Petr a Tomáš Vítek, Praha: OIKOYMENH.

McDIARMID, John (1953): Theophrastus on the Presocratic Causes. *Harvard Studies in Classical Philology* 61: 85–156.

SELIGMAN, Paul (1974): *The Apeiron of Anaximander*. London: Greenwood Press.

VLASTOS, Gregory (1947): Equality and Justice in Early Greek Cosmologies. *Classical Philology* 42: 156–178.

rozhovor

Prof. RNDr. Ivo Budil, Ph.D., DSc
PhDr. Miroslav Šedivý Ph.D.